ներ։ Այդ գումարը ներկայ ճգնաժամում մեծ գործ կարող էր կատարել, բայց նա դեռ մնում է Էջմիածնի գանձարանում. ինչ մտքով,—միայն սատանան գիտէ։ Քանի՜ անգամ խօսվեցաւ այդ մասին, քանի՜ անգամ գրվեցաւ, բայց Էջմիածինը լռեց և դեռ լռում է, և անշուշտ կը լռի էլ, մինչև որ ըստ Զաքարիայի պայմանաձևան ժամանակը կը լրանայ....

Հայ ուսանողութեան բռնած ընթացքը ներկայ հանգամանքներում նոյնպէս պախարակելի է։ Արդեօք ինչ են չինում հարիւրներով մայրաքաղաքներում կրթվող հայ ուսանողները իրենց հայրենիքի և ազգի վերաբերութեամբ, յայտնի չէ։ Արդեօք նրանց պարտքը չէր օտարազգի լրագրներում Հայաստանի դառն վիճակը նկարագրել և ցոյց տալ Եւրոպային, որ Թիւրքիայի նպատակն է միանգամայն հայ անունը աշխարհից ջնջել։ Քանիցս անգամ «Մշակը» ձայն բարձրացրեց այդ մասին և հրաւիրեց մեր ուսանողներին կազմել մի հայ օրգան, մի որ և է եւրոպական լեզուով հայի ձայնը լուսաւոր աշխարհին լսելի անելու համար։ Միթէ մենք հրէաներից էլ պակաս ենք, որ իրանց ազգային օրգանները ունեն։ Սակայն այդ հրաւէրը արձագանք չը գտաւ մայրաքաղաքներում կրթվող հարիւրաւոր ուսանողների մէջ, գտնվեցան, այո, համակրողներ, բայց աննշան թւով։ Բայց մի կողմից էլ ուսանողները մեղ չունեն, ասենք, սկսեցին հրատարակել մի օրգան, ո՞վ է նրանց նիւթականապէս օգնողը, հայ հոգևորականը, հայ արհեստաւորը թէ հայ վաճառականը։ Հեռու չը գընանք, «Մշակը» հէնց ինքը յանձն առաւ իր արտայայտած գաղափարը իրագործել. նա այդ մասին դիմեց միմիայն նիւթական միջոցի,—դիմեց դէպի մեր միլիօնատէր հարուստ վաճառականները, բայց գտնվեցա՞ւ մի մարդ, որ խրախուսէր, նիւթապէս օգնէր նրա ձեռնարկութեանը։ Մեր փողապաշտ, աւելի լաւ է ասել՝ կռապաշտ հարուստները սիրում են միայն լաւ ուտել, խըմել, փառաւոր ապրել, կլուբներում ման գալ և հասարակութեան մէջ մեծ անուն ունենալու համար փողեր շռայլել։ Ի՞նչ ուզում են, թող լինեն իրենց եղբայրները, իրենց ազգակիցները թող մեռնեն, թող կոտորվեն Տաճկաստանի արիւնարբու քրդերից, թող տաճիկը խլէ յետին գիւղացուց իր ապրուստի վերջին միջոցը, թող քամէ նրա աչքերից արեան կաթիլներ,—մի խօսքով, թող հայ ազգը միանգամայն ոչնչանայ երկրագնդիս երեսից, մեր հարստի հոգը չէ։ Մի կողմ թողնելով սակաւ բացառութիւնները, շատ քիչ են ազգի համար մտածող անհատները։ Երբ սովը, անագորոյն սովը, իր անխնայ կոտորածով սկսել էր Հայաստանը դատարկել և բազմաթիւ զոհեր դէպի գերեզման տանել, երբ Հայաստանի օրհասական հառաչանքները հասնում էին դէպի աշխարհի հեռաւոր խորքերը,—այդ միջոցներում ազգի համար մտածողների անդադար յորդորները հազիւ կարողացան միլիօնատէր հայի գրպանից մի քանի հազար ռուբլի դուրս քաշել։ Այդպիսի դէպքերում հայ վաճառականը խիստ խնայող է լինում. նա մի քանի ռուբլ կը շպրտի ուզողին, կամ բոլորովին կը մերժէ ասելով.—«ախպէր, ո՞ր մէկից տանք. ինչ էք տւել, որ չէք կարում տանել», և դեռ մի քանի յիշոցներ էլ քթի տակից կը փսփսայ։ Ժամանակ է փոքր ինչ մարդասիրական և եղբայրսիրական զգացում ունենալ. պէտք չէ մերժել այն ձեռքերը, որ Հայաստանի նուիրական տեղերից պարզած, կարեկցութիւն են խնդրում։ Կարեկցութիւն ենք խնդրում,—աղերսում են նրանք—քուրդը խլում է մեր ունեցածը, տաճիկը աշխատում է ամենայն կերպով մեզ ճնշել, կոտորել և ոչնչացնել,—և մեզ պաշտպանելու համար այդ արիւնարբու գազաններից՝ նիւթական միջոց է հարկաւոր»։ Պէտք է մտածել, որ մօտալուտ մի սով գուցէ անխուսափելի կը լինի, պէտք է վտանգի առաջն առնել, քանի նա մօտ չէ։ Սովի անագորոյն ճիրաններից խոյս տուած ժողովուրդը միջոց է ուզում ապրելու, նա դեռ շատ հարկաւորութիւններ ունի, և եթէ այժմ չօգնենք, յետոյ աւելի չար կը լինի քան զառաջինն։ Ներկայումս տաճկահայը իր օրհասականի մէջն է, կամ նա բոլորովին զոհ կը դառնայ Թիւրքիայի նենգ և խարդախ քաղաքականութեանը, կամ նա կազատվի դարերով իրեն ճնշող բարբարոս ազգի դառն լծից և գուցէ կարող կը լինի մի ժամանակ իր հայրենիքի աւերակների վրայ ազատ շունչ քաշել։ Ժամանակ է գործելու։ Երբ հարիւր հազարներով հայեր քրդանում են, պէտք է այդպիսիներին աշխատել մայրենի լեզու սովորցնել։ Թող մեր սնագլուխները վանքերում փափուկ բարձերի վրայ անուշ քնով խռմփան, թող մեր մոլեռանդ լրագրապետները գովեն, մինչև երկինք բարձրացնեն ծոյլ, անհոգ և տխմար կղերներին, թող «Մշակի» դէմ հարիւրաւոր հայհոյանքներ թափեն, որ նա ատում է դրանց։ «Մշակը» ատում է, այո, բայց ով չէ ատում.... Ատելով անպիտան եկեղեցականներին, մենք մի և նոյն ժամանակ սիրում ենք մեր մայր աթոռը և մեր եկեղեցին։ Մեր խօսքը վերաբերում է մեր տգէտ հոգևորականներին, մեր փողապաշտ կղերներին։ Ատում ենք այդպիսիներին և միշտ կատենք, քանի որ նրանք օրինաւոր ուղղութիւն չեն ստանայ, քանի որ նրանք իրանց նիւթական շահերը թողած, ազգի շահերի վրայ չեն մտածի և ժողովրդի յառաջադիմութեան համար չեն գործի։

Ջէգոք

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

Նոյեմբերի 1-ին

Ներկայ տարոյս ապրիլի 25-ին Թագաւորական բանկի փոխանակագրով ուղարկել եմ ձեր խմբագրութեան երեք հարիւր յիսուն ու վեց ռուբլ (356 ր.)։ Յիշեալ գումարի 114 ռուբլին ստացված է Բագուի մէջ մշտական անդամներից «Արարատեան», այժմ «Միացեալ ընկերութեան» օգտի տուրքը և 197 ռուբլին նոյնպէս յիշեալ ընկերութեան օգտին միանուագ ստորագրած անդամներից, իսկ 45 ռուբլին պատկանում էր «Մշակի» մշտական թղթակից պ. Յ. Մելիք-Յակոբեանցին, որ «կայծերի» բաժ. փող էր, և այն յանձնել էր ինձ արժ. Խորէն քահ. Միրզաբէկեանցը. վերջի գումարի ստացման մասին յիշեալ քահանան նամակ էր ստացել պ. Մելիք-Յակոբեանցից։ Խնդրում եմ ձեզանից վերոյիշեալ ընկերութեան օգտին ստորագրված թէ մշտական անդամների և թէ միանուագ տուրք տուողների անունը և ազգանունները հրատարակել «Մշակի» միջոցաւ *)։

Ես ստացել էի «Արարատեան ընկերութեան» վարչութիւնից մի քանի տպագրած և ընկերութեան կնիքով վաւերացրած թերթեր ընկերութեան օգտին նուէր ժողովելու նպատակով։ Անցեալ տարի պ. Ղազար Մայիլեանցը յօժարութեամբ ընդունեց յիշեալ թերթերից մէկն իր ճանապարհորդութեան ժամանակ Ռուսաստանում նուէր ժողովելու ընկերութեան օգտին։ Ահա նամակիս հետ ուղարկելով նուիրատուների ցուցակը գոյացած 197 գումարի, խնդրում եմ նուիրատուների անունները հրատարակել ձեր լրագրի միջոցաւ։

Բագուեցիք պ. պ. Ղազար Մայիլեանց 25 ր., Աղասի Ջախմախսազեանց 6 ր., Գրիգոր Ղարագիոզեանց 5 ր., Միքայէլ Պարոնիկեանց 5 ր., տաճիկ Ղասում 3 ր.։ Շուշեցիք՝ պ.պ. Խաչատուր Ադամեանց 5 ր., Իւան Հախումեանց 10 ր., Յակոբ Ղազեանց 3 ր., Մնացական N 3 ր., Երկու անյայտներ 6 ր. Դարբանդեցի պ. Մկրտիչ Պապայեանց 10 ր.։ Հաշտարխանցիք պ.պ. Սիմոն Բայով 10 ր., Զաքարիա Կրասիլնիկով 10 ր., Մկրտիչ Մակարով 3 ր., Գրիգոր Արէլեանց 4 ր., Սիմոն Կաղաչկով 1 ր., Գաբրիէլ Ջալալեանց 5 ր., Միքայէլ Սարգիսով 5 ր. Դաւրիժցի պ. Արիստակէս Վարդանեանց 10 ր., Նոր-Նախիջեանցի պ. Գրիգոր Ալաջալով 10 ր., Ալեքսանդրապօլցի Փամբուխչեանց 5 ր., Ցարիցինցիք պ.պ. ռուս Симеонъ Трескинскій 5 р., Христофоръ Грубишичъ 10 р., Груздьевъ 5 р., Кранштатъ 5 р., Антонъ Марченко 10 р., Ивановъ 5 р., Каверинъ 5 р., Лапшинъ 3 р., Михаилъ Быковъ 5 ր.։ Ընդամենը հարիւր իննսուն և եօթը ռուբլի (197 ր.)։

Ձեզ յայտնի է 1878 թ. «Մշակ» լրագրի 222 համարից, որ «Արարատեան ընկերութեան» օգտին իմ ուղարկած գումարի նուիրատուների ցուցակումը կային 23 մշտական անդամներ, որոնք ուխտած են տարեկան 6 ր. նուիրել յօգուտ ընկերութեան, և ցուցակից յայտնի է, որ պ.պ. Գէորգ Լալայեանցը, Սամուէլ Բաղիրեանցը և Սահակ-բէկ Գուրգենեանցը կանխիկ էին վճարել 1879 թ. տուրքը, իսկ մնացեալ 20 անդամներից 19-ի տուրքը 6-ական ռուբլից ընդամենը 114 ր. փոխանակագրով ուղարկած եմ ձեզ։ Սոքա են մշտական նուիրատու անդամները. արժ. Թադէոս ա. քահ. Բուդաղեանց, պ. պ. Առաքել Ծատուրեանց, Ալեքսանդր Նազարեանց, Գրիգոր Միրզա-Աւագեանց, Աբրահամ Սարումեանց, Պօղոս Սարգսեանց, Մինաս Մելիքեանց, Գրիգոր Թովմայեանց, Մկրտիչ Շահգելդանեանց, Սէրգէյ Վարշամեանց, Գրիգոր Դիլդարեանց, Յակոբ Փիրզադեանց, Ներսէս Կրասիլնիկեանց, Ստեփան Տէր-Օհանեանց, Աւետիս Ղարաբէգեանց, Թովմաս Ամիրեանց, Ղազար Մայիլեանց, Աւետիս Մամիկոնեանց, Մնացական Պատւականեանց, Յովհաննէս Միրզաբէգեանց։

Գրիգոր Դիլդարեանց

*) Այդ փողերը մենք վաղուց ստացած ենք, ներքին լուրերի մէջ յիշած ենք նրանց գումարը և վաղուց ուղարկած ենք Կ. Պօլիս։

Խմբ.

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՑԻՑ

9 Նոյեմբերի

Անձնական գործիս պատճառով վիճակվեցաւ ինձ անցնել Ացխուր գիւղով։ Ացխուր աւանը հայոց և վրաց տիրապետութեան առեն նշանաւոր էր իր բերդով, որը պաշտպանում էր Սամցխէն-Ջաւախեթից եկող թշնամիներից։ Ախալցխայից Թիֆլիս գնալու առեն առաջին իջևանն է Ացխուրը 19 վերստ հեռաւորութեամբ։ Ացխուրը նշանաւոր է իր երկու աւերակ եկեղեցիներով IX դարում կառուցած. այժմ մասամբ աւերակ մայր եկեղեցու բոլոր մասերը լաւ կարելի է քննել, յիշատակարանը եկեղեցական տառերով գրված լինելուն պատճառաւ չը կարացի կարդալ, կամ գոնէ արտագրել. նրա միջի ամեն մի նկարը լաւ է երևում։ Ացխուրի հնութիւնները թողնելով առաջիկայ հնագիտական ժողովին, պարտք եմ համարում այս անգամ նկարագրել նրանում եղած հայոց նոր եկեղեցին, ուսումնարանը, որը բացվեցաւ անցեալ 1875 թուականին, ազգաբնակութիւնը և ժողովրդոց բնաւորութիւնը։ Եկեղեցին մօտ 50 տարվայ շինութիւն է, կառուցած երջանկայիշատակ Կարապետ արք-եպիսկոպոս Բագրատունւոյ ձեռամբ, որը բաւականին մեծ է և ունի պարիսպ։ Երբ մտնես ներսը, իսկոյն կը նշմարես, որ ոչ մի վերանորոգութիւն չէ եղել եկեղեցում ոչ դրսից և ոչ էլ ներսից։ Պատերը սևացած են, յատակը և առաստաղը կեղտոտ, խաչկալը (иконостасъ) սևացած, այնպէս որ չէ կարելի նշմարել թէ որ սուրբի կամ առաքեալի պատկերն է նրա վրա. ժամագրքերի և չարականների վրա անպատմելի թոզ, այնպէս որ $^1/_4$ վերշոկ կարելի է չափել։ Ի՞նչու համար այս եկեղեցին այսպէս կեղտոտ և թոզոտ է, դա շատ շուտով կիմանայ ճանապարհորդը, եթէ չը ձանձրանայ հարցնել տեղացուն, որը իսկոյն ասում է. «ինչ ընենք, Աստուած մեր վրան բարկացել է, անոր համար է, որ քանի անգամ որ մեզի համար քահանայ կը ձեռնադրել տանք, քահանան կը թողնէ մեզի անտէրունչ, կերթայ Ախալցխայ, ինչպէս Գօնկևանոս քահանայ Տէր-Ստեփանեանցը, Գրիգոր քահանայ Վանանդեանցը և էտիբինն ալ Սարգիս քահանայ Թաթօյեանց, որը ըհան երկու տարի է, առանց պատարագի է թողէ մեզի։ Ինչ էնենք, աղա, չենք կրնայ գլուխ գալ. Իրաւարան (հոգևոր կառավարութիւն) կօնսիստորիա, սինօդ թուղթ մրոտել տալէն հոգինիս էլաւ. Վեհափառ Տիրոջը թէպէտ (հեռագիր) զարնելէն ճարիս հատաւ, ամ Սարգիս տէր-տէրին հետ օյին չը կրցանք գալ։ աչեցինք չեղաւ, հիմի Համօ Իկլիթխանօվին բերինք, որ տէր-տէր ձեռնադրել տանք. Աստուած տայ, աս ալ առաջիններուն պէս չըլլի»։ Դարձայ հարցրի այդ մի և նոյն մարդուն, թէ եկեղեցին արդիւնք չունի։ Երեսփոխը պատասխանեց, թէ «մեր ո՞ր բանը կը հարցնես, քանի որ գլուխ չունինք, անհովիւ մարդը ինչ պէտք է ըլլի»։ Եկեղեցու հողերը Գրիգոր Բագրատունեանը զաֆտ էրաւ իրեն աթոռակալութեան վախտը (ժամանակը)։ հոգևոր իշխանութիւնն ալ ոչ մի կարգադրութիւն չըրաւ»։ Այս պատասխաններից եզրակացրի, որ այս աւանին վրա ոչ մի ուշադրութիւն չեն դարձնում հոգևոր իշխանութեան ներկայացուցիչները։ Մի և նոյն անձը առաջնորդեց դէպի ուսումնարան։ Մի միջահասակ տիրացու վարժապետութիւն կանէր ձեռին ճիպոտ բռնած և նոր թողած մօրուսով։—Սա է տէր-տէրացու տիրացուն, ասաց ինձ ուղեցոյցը, իսկ տիրացուն անդադար զարնում էր նստարաններին գոչելով «սուս կեցէք, սուս, ջանըմ, գեօզըմ, սուս».... անարժան եմ համարում կրկնել վերջին բառը։ Դասարանում նստած էին 6-ից մինչև 13—14 տարեկան տղայք։ Վարժապետին հարցրի, թէ քանի՞ տարի է որ նա այստեղ ուսուցչութիւն է անում, նա ասաց, թէ «սեպտեմբերից սկսեալ նշանակված եմ. Աստուած օղորմի մեր պարոն Սամուէլեանին ու Գեղամօվին հարիկին մարիկին հոգուն, անոնց շնորհիւ հէր-նէ յսէ, առաջ ասոնց քանի մը տարի առաջ ես վարժապետ էի Վարդանեան ուսումնարանը, տարին 45 մանէթի, աչեցի որ ատպէս վարժապետութիւնով բան չի առաջ էրթայ, թէրկը տուի, խանութ բացի։ Եան երկու-երեք տարի մալ խանթորութիւն ըրի, անկէց եան ալ ըշտը վեր ըսած աղաներուս շնորհիւ էղայ վարժապետ. չիտակն անէ, չէի ըլլի, թէ որ ճօթը տէր-տէրութիւնը չըլլի։ քանի մը վախտ էան, Աստուած տայ ձեռնադրութեան հրամանս ալ գայ, նօթայիս (ձայնագրութեան) վկայականն ալ ճամբեցի»։ Խօսակցութիւնը ընդմիջեցի, հարցնելով քանի կարգ է բաժանված դասատունը։—Երկու կարգ։ Ո՞ր դասագրքի վրա էք անցկենում։—Մայրենի լեզուի վրա, ձէնդ է, մայրենի լեզուի վրա անց էր կենում, բայց այն մեր հին մեթօդները դեռ բաց չէր թողել։ Ջը նայելով, թէ որ երկու կարգ էր բաժանված դասատունը, բայց վարժապետը առանձին առանձին էր պարապում իւրաքանչիւր աշակերտի հետ, և դորա համար երբ մինը պատասխանում էր, միւսը խաղում էր, միւսները կռւում էին. մինը ունի քարեգրիչ, միւսը չունի. մինը գրում է, միւսը գըծում կամ խաղում։ Այս ուսումնարանում ոչ մի բան չը նշմարեցի արդի մանկավարժական դրութիւնից առնված, ոչ նստարան, ոչ ուսուցիչ, ոչ էլ դասատուն։ Ացխուրը, որ ճանապարհի վրա է, իւրաքանչիւր անգամ, երբ մեծապատիւ թեմական վերատեսուչը շրջագայելու լինի Ախալցխայի, Ախալքալաքի և Ծալկայի գաւառները, պէտք է անցկենայ Ացխուրով. եթէ այստեղի ուսումնարանը, որ աչքերուն առջևն է, այսպէս անուշադիր է թողված, ուրեմն ինչ վիճակի մէջ կը լինեն հեռաւորները։ Ացխուրը 19 վերստ հեռաւորութիւն ունի Ախալցխայից և շատ շատ կարող է երթևեկել այնտեղ թեմական վերատեսչի օգնականը. ինչու համար ուսումնարանների ղեկավարները հոգ չեն անում։ Ինչպէս ինձ ասացին մի քանի անձինք, այստեղ կաշառքը մեծ դերեր կը խաղայ. պախալին վարժապետ կը դարձնէ, վարժապետին քահանայ։ Ես համոզվեցայ այս լսածներուս մասին այն ժամանակ, երբ տեսայ Համօի նման վարժապետ, որը մի քանի սուտ վկայագրեր ես ցոյց տուեց ինձ։ Կաշառքի բան չէ, ապա ինչ թէ, քանի որ Համօն հայերէն խօսել չէ իմանում և դառնում է մանկավարժ, իսկ վերջը քահանայ։ Իմ կարծիքով, լաւ է որ մի այսպիսի ուսումնարան չը լինի Ացխուրում, քան թէ լինի և խղճալի ժողովրդոց որդիները փչացնէ։ Հրաւիրում եմ մեծապատիւ թեմական վերատեսչի ուշադրութիւնը այս ուսումնարանի վրա։ Մի քանի խօսք էլ Ացխուրի ազգաբնակութեան մասին։ Ացխուրը Կուր գետով բաժանվում է երկու մաս՝ հին և նոր։ Հին մասը գտնվում է գետի աջ կողմում, իսկ նորը-ձախ։ Հին մասում բնակվում են մահմետական վրացիները, որոնք ընդունել են մահմետականութիւն Սօլ-Աղասու բռնակալութեան ժամանակ մօտ 110 տարի սորանից առաջ։ Մահմետական վրացիք խօսում են վրացերէն լեզուով, բայց շատ խառն տաճկական բառերի հետ. երբ հարցնում ես, նոքա չեն ուրանում իրանց վրացի ծագում ունենալը. ընտանիքներում կանայք խօսում են նոյնպէս աղաւաղված վրացերէն տաճկերէնի հետ։ Հրէաները նոյնպէս բնակվում են հին մասում, որտեղ գտնվում է Թամար թագուհու (տեղացիք ասում են Գէզօփալէ) կառուցած եկեղեցին, քանդված կտուրով. բացի դրանից այնտեղ է մահմետականների մզկիթը և հրէից սինագօգը։ Հրէայք թւով քիչ են հայերից և մահմետականներից. ունեն մի սենեակ, որտեղ հաւաքվում են տղայք ծեր ռաբբունապետի մօտ և կարդում եբրայեցերէն։ Հրէից փողոցը, ինչպէս ուրիշ քաղաքներում, այստեղ էլ շատ կեղտոտ է։ Տաճիկները, որոնք թւով քիչ են, պարապում են փուրգունչութիւնով, կրում են ապրանք Միխայլօվից դէպի Ախալցխա։ Մահմետական վրացիք պարապում են պարտիզպանութեամբ և երկրագործութեամբ, մեծ մասամբ լաւաշ (եգիպտացորեն) են ցանում։ Հրէայք պարապում են չարչիութեամբ, ոմանք էլ պարտիզպաններ են։

Նոր մասում բնակվում են հայերը մօտ 600 երկու սեռից ես, 1829 թուականին Հայաստանի կենտրոնէն գաղթած, Կարապետ արքեպիսկոպոսի առաջնորդութեամբ, որոնք հիմք դրին Նոր մասին։ Հայերը պարապում են երկրագործութեամբ, պարտիզպանութեամբ, պղնձագործու-

թեամբ, երկաթագործութեամբ, մի մասն էլ ածխագործ և ածխավաճառ են։

Այստեղի հայերի մտաւոր զարգացումը գոհացուցիչ դրութիւն չունի, այնու ամենայնիւ, շատ ուրախ դուրս եկայ Ացխուրից, որովհետև փողոցներում և պանդոկներում տիրում էր հայերէն լեզու, որը աւելի նման էր տաճկաստանցոց բարբառին։ Ացխուրի ուսումնարանը բաց է արել պ. Յակովբ Տէր-Յովհաննէսեանցը, նախկին թեմական վերատեսուչը Վրաստանի և Իմէրէթի թեմերի։ Ացխուրցիք դեռ չեն վճարել առաջուան ուսուցչի վարձը և թօշակը, չը նայելով որ բաւականին կարողութեան տէր մարդիկ են։ Թեմական վեր. պ. Գէորգ Բարխուդարեանը Կարապետեան հաշուից նշանակել 120 ր. Համօ-վարժապետին, բացի իւրաքանչիւր աշակերտի ամսական վճարած 1 ռուբլուց։ Իմ կարծիքով, Ացխուրը շատ և շատ կարօտ է մի օրիորդական ուսումնարանի. եթէ բարեհաճէր թեմ. վերատեսուչը 120 ր. յատկացնել օրիորդաց ուսումնարանին և Համօ-վարժապետին բաւականացնէր ամսական աշակերտներից մէկ ռուբլի ստանալով, լաւ բան կանէր։ Այստեղ տեսայ ճարտարապետի նշանակած տեղը նոր բացվելի ուսումնարանի համար, որը բաւականին յարմար էր. այդ ուսումնարանը կառավարութիւնն է բաց անում։

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Կիրակի, Նոյեմբերի 30-ին Թիֆլիսի ժողովարանի դահլիճում լինելու է պարահանդէս յօգուտ Թիֆլիսի ընկերութեան հայերէն գրքերի հրատարակութեան։ Մուտքի գինն է՝ տղամարդոց համար 2 ռուբլ, կանանց համար 1 ռուբլ։ Տոմսակները վաղօրօք կարելի է ստանալ Բէրլէմօնի խանութում, կենտրօնական գրավաճառանոցում և Ն. Ծատուրեանցի խանութում։

—

Նոյեմբերի 24-ին գիշերը, ժամը 11-ին աւազակները մտնում են ԹԻՖԼԻՍԻ Օրբելիանովսկայա փողոցի վրա գտնվող պ. Ն—ի բնակարանը, սպանում են Ն—ին քնած տեղում և փախչում են։ Նոյն րոպէին կինը դուրս է գալիս միւս սենեակից, սկսում է աղաղակել և կանչում է պատուհանից պօլիցիականին, որ տան առջև կանգնած է լինում։ Որոնում են աւազակներին, բայց ոչ ոքին չեն գտնում։

—

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ գրում են։ «Այն 17,000 ռուբլ գումարից, որ հաւաքված էր յօգուտ ալաշկերտցիների և որ պահված է Էջմիածնում, այս օրերս Վեհափառը հրամայեց 900 ռուբլ ուղարկել յօգուտ ալաշկերտցի սովատանջների։ Այդ մեծ գումարը Ալաշկերտ տանելու համար նշանակված են երեք անձինք. Կարապետ վ. Այվազեան, Սամուէլ քահանայ Իգդիրցի և մի ալաշկերտցի պարոն, որ այժմ Էջմիածնումն է»։

—

ԻԳԴԻՐԻՑ մեզ գրում են, որ Նոյեմբերի 15-ին այստեղ մի գրականական երեկոյ եղաւ հայերէն լեզուով։ Այդ երեկոյի մէջ պ. Քալանթար խօսեց «Քրիստափոր Կոլումբոսի միջոցով Ամերիկայի գտնվելու մասին», պ. Շաւարշ պատմեց «Լիկուրգոսի և Սոլոնի» կենսագրութիւնները, իսկ պ. Զաքարեանց կարդաց «Հիմի էլ խօսենք» բանաստեղծութիւնը։

—

Մեզ գրում են ԲԱԳՈՒԻՑ, որ չուայլութիւնը այդ քաղաքում իր զարգացման վերին աստիճանին է հասել։ Ոչ ոք, գրեթէ, չէ կամենում ապրել իր կարողութեանը համեմատ, այլ ամենքը տօկօսով փող պարտք են առնում, լաւ հագնվում են, լաւ ապրում և վերջը սնանկանում են։

—

Ինչպէս մեզ հաղորդում են ԵՐԵՒԱՆԻՑ, ջրի հարցը մի անհրաժեշտ հարց է դարձել Երևանում։ Այդ մասին մեր թղթակիցը խոստանում է մեզ հետևեալ փօստով մանրամասն մի յօդուած ուղարկել։

—

Կրկին դիմում ենք մեր բաժանորդներին, որոնք դեռ չեն վճարել «Մշակի» այս տարւայ գինը և խնդրում ենք նրանց շուտով հասցնել մեր խմբագրութեանը նրանց վրա մնացած ապառիկ փողերը։

—

«Донская Пчела» լրագրին հաղորդում են Նիժնի-Նովգորոդ քաղաքից, որ այդ քաղաքից ոչ հեռու Վօլգա գետի վրա, սառույցի սաստիկ մեծ կոյտերի լողալուց ոչնչացան հինգ շոգենաւեր և 60 նաւակներ, որոնք բեռնաւորված էին ցորենով, կէրօսինով և ձկներով։ Վնասը հասնում է մի միլիոն ռուբլ գումարի։

—

«Голосъ» լրագիրը հաղորդում է, որ նոյեմբերի 20-ին Վլ. Սօլօվիեվ կարդաց Ս. Պետերբուրգի համալսարանում իր առաջին դասախօսութիւնը փիլիսոփայութեան մասին։ Դասախօսը յայտնեց բազմաթիւ լսողներին, որ փիլիսոփայութիւնը ոչ թէ միայն հետաքրքիր առարկայ է, բայց ներկայացնում է և կենսական անմիջական օգուտ։ Փիլիսոփայութիւնը միշտ կուսակից էր ազատութեան և միշտ ջանում էր ոչնչացնել բռնութեան վրա հիմնված հասարակական կազմակերպութիւն։ Ուրեմն մինչև որ այդ տեսակ դրութիւն հնարաւոր է աշխարհիս երեսի վրա, մինչև այն ժամանակ և փիլիսոփայութեան աշխատանքները անհրաժեշտ են։ Դասախօսութեան վերջանալուց յետոյ Սօլօվիեվ ոգևորիչ ծափահարութիւններ ստացաւ իր լսողներից։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

—

Լրագիրները հաղորդում են, որ Լօնդօնի մէջ նորերումս հրատարակվեցաւ ‚‚Դեղին գիրքը“ հետևեալ վերնագրով ‚‚Փոքր-Ասիայի և Սիրիայի ազգաբնակութեան վերաբերեալ գրութիւններ։ Այդ գրքի մէջ տպված մօտ 154 հեռագիրները վերաբերում են 1879 թուականի նոյեմբերի 20-ից մինչև 1880 թ. սեպտեմբերի 14-ը անցած ժամանակամիջոցին։ Այդ հեռագիրներից վերջինը ուղարկած է Գօշէնից լօրդ Գրենվիլին և պարունակում է իր մէջ այն գրութիւնը, որ Անգլիան յանձնեց Թիւրքաց կառավարութեանը և որով պատասխանեց Բ. Դրան հաղորդութիւններին Բեռլինի դաշնագրի 61-դ յօդուածի հիման վրա հայերով բնակեցրած նահանգների մէջ վերանորոգութիւններ մտցնելու մասին։

„Journal de St.-Pétersbourg“ լրագիրը հաղորդում է, որ չեռնոգորիական իշխան Նիկօլայ Դուլցինիօ ստանալուց յետոյ հեռագրեց սուլթանին, թէ նա ճշդութեամբ ստացաւ քաղաքը և այդ հանգամանքը պէտք է նպաստէ երկու երկիրների լաւ յարաբերութիւններին։ Իշխանի այդ վարմունքը ապացուցանում է, որ նա յիշում է քաղաքական իր պարտաւորութիւնները և կամենում է խաղաղ յարաբերութիւններ ունենալ մի հարևան պետութեան հետ, որի դէմ նա մի քանի ժամանակ առաջ ստիպված էր խնդրել Եւրոպայի օգնութիւնը։ Սուլթանին ուղարկած նամակով իշխան Նիկօլայ հրաւիրում է նրան իրանց մէջ վերջացնել չը լուծված մի քանի հարցերը և իրանց վճիռը Եւրոպային հաղորդել։ Պէտք է յուսալ, որ այդ հրաւէրը կընդունվի Կ. Պօլսի մէջ։

«Րէյտերի» ընկերութեանը հաղորդում են Րագուզայից, որ նոյեմբերի 23-ին ալբանցիները, պատերազմելով Թիւրքաց զօրքերի հետ, կորցրին 20 սպանված և 50 վիրաւորված զինուորներ։ Թիւրքերի կորուստները յայտնի չեն, բայց կարծում են, որ նրանք աւելի վնասվեցան, քան թէ ալբանցիները։ Դէրվիշ-փաշա նորերումս քանդեց մի կամուրջ, որի օգնութեամբ ալբանական զանազան զօրաբաժինները միմեանց հետ յարաբերութիւններ ունէին։

Կ. Պօլսից „Polit. Corresp.“ լրագրին հեռագրում են, որ Բ. Դուռը ցանկանում է Դուլցինիօ յանձնել չեռնոգորցիներին նոյեմբերի 26-ին, որպէս զի Թիւրքաց զօրքերը ազատ լինեն, որ կարողանան հարկաւոր դէպքում զսպել ալբանցիների ընդդիմադրութիւնը։ Յունական խնդրի վերաբերութեամբ Բ. Դուռը յայտնեց, որ պատրաստ է իր վերջին շրջաբերականի մէջ որոշված զիջումներն անել։ Թիւրքաց կառավարութիւնը մտադիր է խնդրել եւրոպական պետութիւններից, որ նրանք ստիպեն Յունաստանին ընդունել Թիւրքիայի առաջարկութիւնները։ Յունական մինիստր Կումունդուրոս պատասխանել է գերմանական դեսպանին, որ Յունաստանը գիտակցաբար է կատարել պատերազմական իր պատրաստութիւնները և որ այժմ նա յետ կանգնել չէ կարող։ Ասում են, որ յունական զօրքերի թիւը հասնում է 55,000, իսկ Թիւրքիան Թեսալիայի մէջ ընդամենը 4,800 զինուորներ ունի։

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Ֆրանսիայից ստացված հեռագիրներից երևում է, որ սենատը քննել է արտաքին գործերի մինիստրութեան բիւջետը։ Բարտելեմի Սենտ-Իլեր, պատասխանելով սենատի անդամ Գօնտօ-Բիրօնին, յայտնել է, որ Ֆրանսիայի համար անպայման անհրաժեշտ էր մասնակցել Բեռլինի կօնգրեսին և որ այժմեան արտաքին քաղաքականութիւնը չէ հակասում Թիերի քաղաքականութեանը։ Մինիստրը գովասանքով խօսեց Ռուսաստանի իմաստութեան մասին, որ համաձայնեց Բեռլինի կօնգրեսի քննութեանը ենթարկել Սան-Ստեֆանօի խաղաղական դաշնագիրը։

Բարտելեմի Սենտ-Իլերի կարծիքով ծովային ցոյցը երեք նպատակներ ունէր՝ ստիպել Բ. Դրանը զիջումներ անել չեռնօգորիական, յունական և հայկական խնդիրների վերաբերութեամբ։ «Ֆրանսիայի աջակցութիւնը, շարունակեց մինիստրը, օգնեց խաղաղութեան գործին և դրա համար պէտք է պատուել Ֆրէյսինէին։ Ֆրանսիայի առողջամտութիւնը և զգուշութիւնը ծովային ցոյցին մեծ չափեր չը տուեց։ Ինչ կը վերաբերի ծովային նոր ցոյցին Յունաստանի օգտին, դա միայն երևակայական է։ Ապագայի համար մենք պատասխանատու չենք կարող լինել, բայց կարող ենք պնդել, որ խաղաղասէր նպատակներ ունենք և որ յունական հարցը առանց սախրողական միջոցների էլ կը վճռվի։ Մեր կարծիքով Թիւրքիայի անկումը սարսափելի դժուարութիւնների պատճառ կը դառնայ և կամ պէտք է այդ անկման առաջն առնել, կամ որքան կարելի է ուշացնել։ Մենք շատ ենք համակրում յունական խնդրին, բայց Անգլիան առաջինն էր, որ բարձրացրեց այդ խնդիրը Բեռլինի կօնգրեսի ժամանակ։ Պէտք է յուսալ, որ Յունաստանը օգուտ կը քաղէ Եւրոպայի խորհուրդներից։ Յունաստանին վերաբերեալ դօկումենտները շուտով կը յանձնվեն սենատի անդամներին»։ Ճառի շարունակութեան մէջ մինիստրը ցանկութիւն յայտնեց, որ առ այժմ չը խօսվի Տունիսի հարցի մասին, որովհետև նա բաւական մութ հարց է։ Նորից խօսելով Բեռլինի կօնգրեսի մասին, Բարտելեմի Սենտ-Իլեր ասաց, որ եթէ Ֆրանսիան չը մասնակցէր Բեռլինի կօնգրեսին, շատերը կը կասկածէին, որ նա գաղտնի դիտաւորութիւններ ունի։ Ֆրանսիայի դերը, մինիստրի կարծիքով, կօնգրեսի ժամանակ փառաւոր չէր, բայց օգտակար էր։ «Կօնգրեսը պահպանեց խաղաղութիւնը, շարունակեց մինիստրը, և մենք հետևելով մեր նախորդների օրինակին, նոյնպէս կը պահպանենք այդ խաղաղութիւնը»։

Լրագիրները քննադատելով այդ ճառը, հասնում են այն եզրակացութեան, որ երբ ֆրանսիական կառավարութիւնը տեղեկացաւ, թէ Անգլիան առանց եւրոպական համաձայնութեան, առանձնացած էլ կը գործի Արևելքի մէջ, շտապեց ուղղել այն վատ տպաւորութիւնը, որ գործեց ‚‚Դեղին գրքի“ մէջ տպված ընթերցողներին յայտնի Ֆրէյսինէի հեռագիրը։ Արտաքին գործերի մինիստրը ասաց մի քանի նախադասութիւններ, որոնցից երևում է, թէ ֆրանսիական կառավարութիւնը վերջնականապէս չէ վճռել խանգարել եւրոպական համաձայնութիւնը։ Բարտելեմի Սենտ-Իլեր չասաց, որ Ֆրանսիան հրաժարվել է յունական գործի մէջ խառնվելուց, այլ որ նա ապագայի համար պատասխանատու չէ կարող լինել։

Ֆրանսիական կառավարութեան հայեացքների փոխվելը, ինչպէս այդ երևում է արտաքին գործերի մինիստրի ճառից, չափազանց անսպասելի, բայց միևնոյն ժամանակ շատ բնական էր։ Եթէ եւրոպական համաձայնութիւնը խանգարվի, պետութիւնները երկու կուսակցութեան կը բաժանվեն, որոնցից մէկը կը կազմվի Անգլիայից, Ռուսաստանից և Իտալիայից, իսկ միւսը Գերմանիայից, Աւստրիայից և Ֆրանսիայից։ Բնական է, որ ֆրանսիական կառավարութիւնը չէ ցանկանում Գերմանիայի կուսակիցը լինել։ Ինչքան էլ միամիտ լինի Բարտելեմի Սենտ-Իլեր, այնուամենայնիւ նա չէ կարող հաւատալ Գերմանիայի անշահասիրութեանը, որ առաջարկում է Ֆրանսիային առաջնակարգ դերք բռնել Արևելքի մէջ։ Բացի այդ ֆրանսիական մինիստրի ճառից երևում է, որ նա կամենում է լաւ յարաբերութիւններ պահպանել Ռուսաստանի հետ, որովհետև գովում է սրա իմաստութիւնը և մեծահոգութիւնը։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԼՕՆԴՕՆ, 27 Նոյեմբերի։ Իռլանդիայի մէջ, Կուկստաունի մօտ մի ֆերմերի գոյքը կալանաւորելու ժամանակ հրացանով սպանվեցաւ դատաստանական պաշտօնեան։ Մարդասպանը անհետացաւ։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 Նոյեմբերի։ ‚‚Правит. Вѣстн.“ լրագրի մէջ տպված է շնորհակալութեան ադրէս Թագաւոր Կայսրին Պետերբուրգի բնակիչների կողմից աղի ակցիզը վերացնելու մասին։ Երէկ, պալատի մէջ Ս. Գէորգի շքանշանը ունեցողների պաշտօնական ճաշի ժամանակ Թագաւոր Կայսրը հագել էր Լէյբ-Երևանեան գունդի զինուորագգեստը։ Թագաւորը կարդաց գերմանական կայսրի շնորհաւորական հեռագիրը և տօստ առաջարկեց Վիլհելմ կայսրի համար, որ Ս. Գէորգի շքանշանը կրողներից աւագագոյնն է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 Նոյեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 95 ր. 25 կ., երկրորդ 92 ր. 75 կ., երրորդ 93 ր. 25 կ., չորրորդ 93 ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 227 ր., երկրորդ 218 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 75 կ., երկրորդ 90 ր. 75 կ., երրորդ 90 ր. 75 կ.։ Ռուսաց 1 ռուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 24,65 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 209 մարկ, 75 պֆ., Փարիզի վրա 260 ֆրանկ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը ամուր է։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ